

ZDRAVÝ SPÁNEK

Ing. Vladimír Jelínek

ZDRAVÝ SPÁNEK

Spánek byl po celá tisíciletí považován za pasivní jev blízký „bezesné“ smrti.

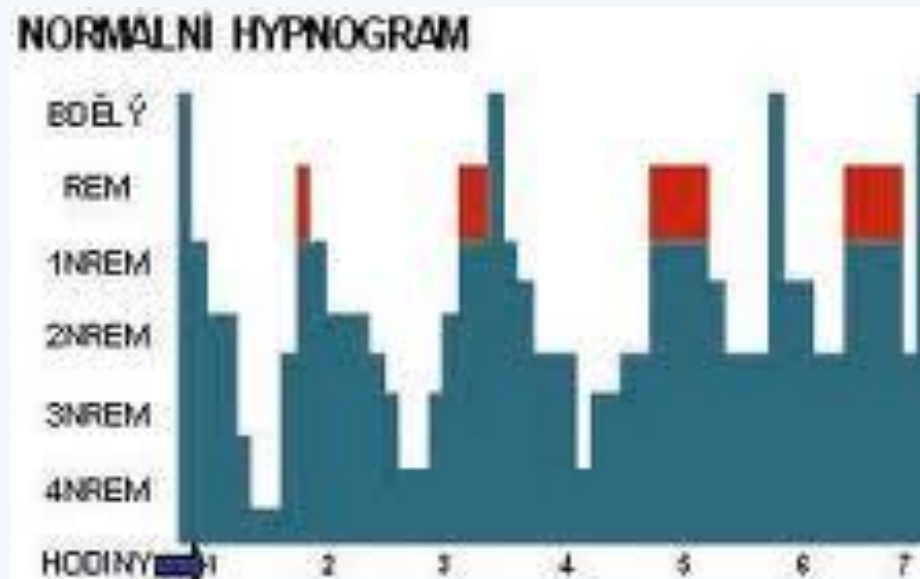
Shakespeare ve svém Hamletovi považuje smrt za „sestru spánku“

ZDRAVÝ SPÁNEK

Rok 1928 - Hans Berger položil základy elektroencefalografie

Rok 1955 – objev spánkových fází REM a NREM

SPÁNEK OBECNĚ

- Zasahuje příznivě do řady metabolických procesů v organismu
- Ovlivňuje poznávací schopnosti člověka včetně paměťových schopností
- Působí pozitivně na imunitní systém

NEDOSTATEK SPÁNKU NEBO ŠPATNÝ SPÁNEK:

- Je rizikovým faktorem pro vznik kardiovaskulárních komplikací
- Je rizikovým faktorem pro metabolické poruchy
- Souvisí s labilitou nálad
- Má negativní vliv na poznávací schopnosti mozku a paměť

SPÁNEK JE:

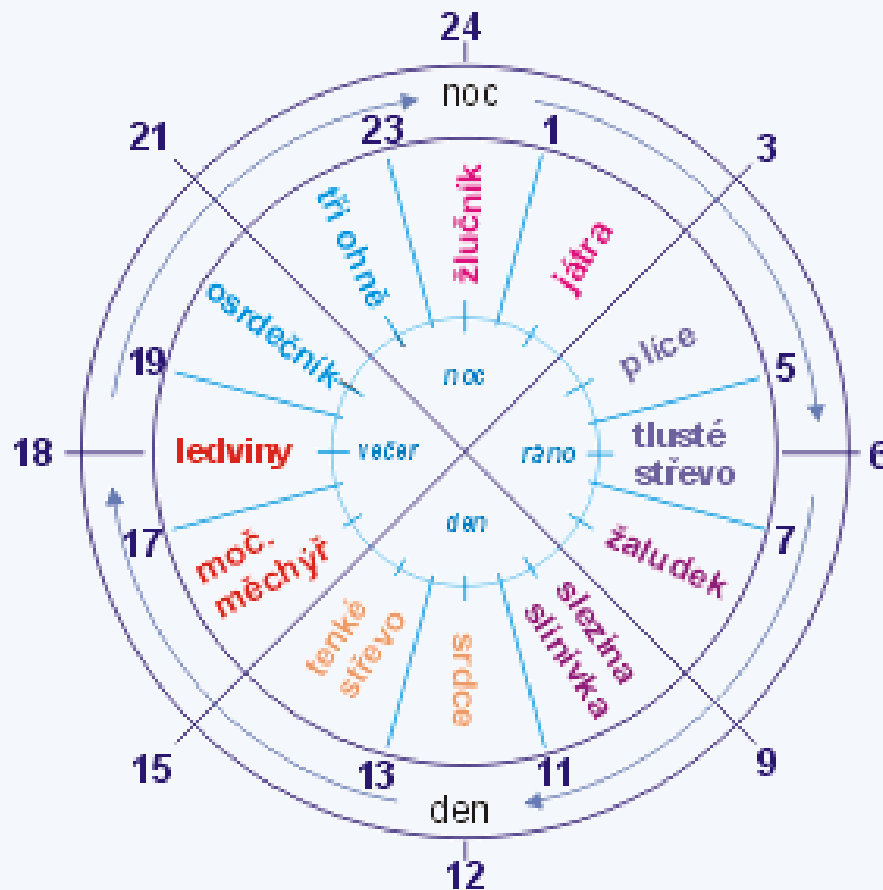
- Okamžitě vratný stav – odlišuje ho to od kómatu nebo hibernace
- Aktivní děj při kterém je nutná spolupráce mnoha mozkových oblastí
- Biologickou potřebou člověka
- Vysoce aktivním dějem
- Většina dospělých spí 7-8 hodin
- Existují zde ale značné individuální rozdíly. Za normální rozpětí se považuje 4-11 hodin

SPÁNEK JE REGULOVÁN NĚKOLIKA MECHANISMY:

- Homeostaticky – závisí na předchozím spánku a aktivitě
- Cirkadiánním cyklem – organizuje střídání spánku a bdění během 24 hodinových denních cyklů
- Ultradiánním rytmem – řídí přechody mezi NREM a REM spánkovou fází – je dosud málo prozkoumaný
- Sezónní rytmy

BIOLOGICKÉ HODINY:

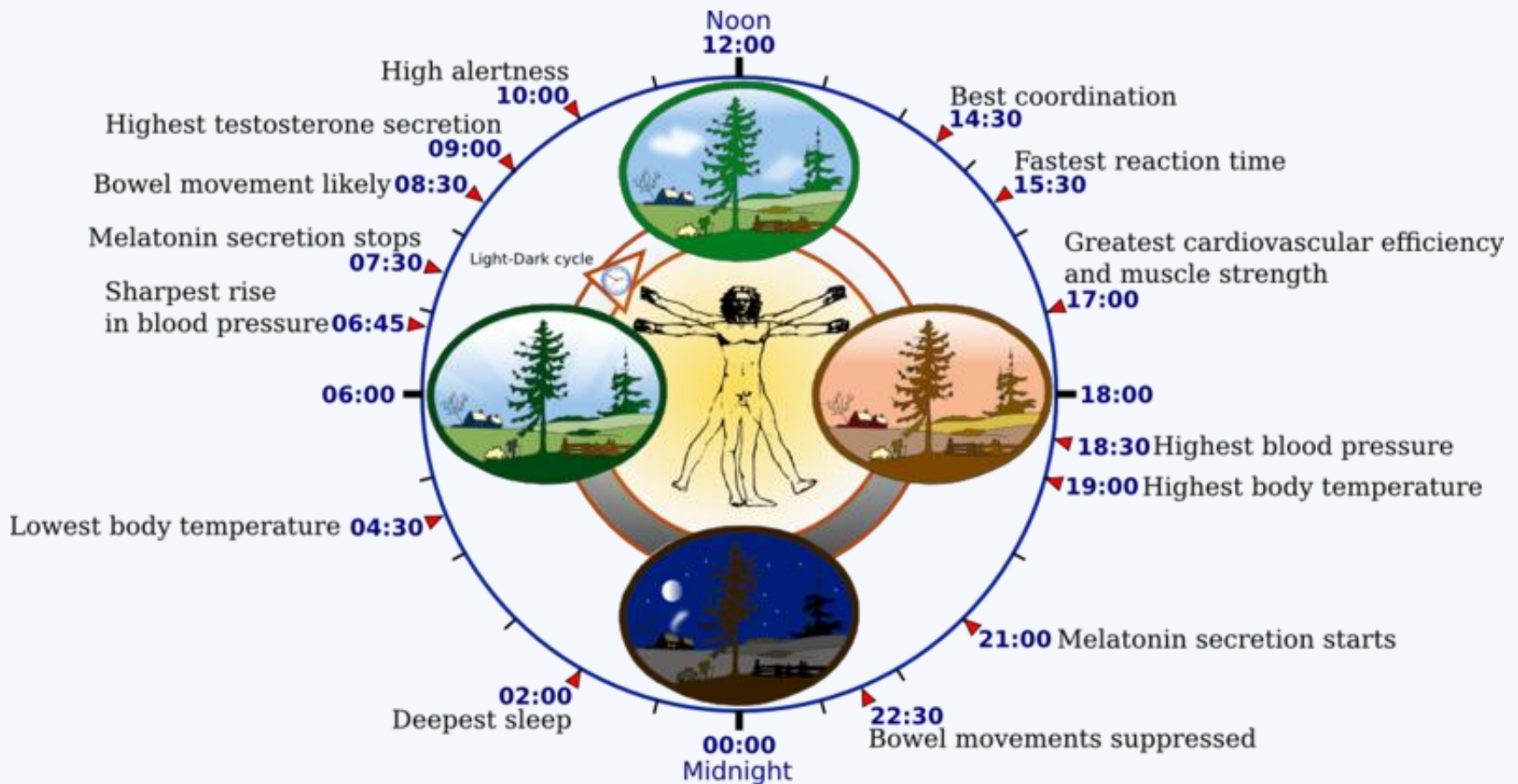
- Orgánové hodiny podle čínského pentagramu

BIOLOGICKÉ HODINY:

- Cirkadiánní cyklus

BIOLOGICKÉ HODINY:

7.3.4. Periferní orgány jako oscilátory

Rytmy v expresi hodinových genů byly nalezeny v mnoha různých částech mozku i v periferních orgánech, jako jsou srdce, plíce, ledviny, játra, kosterní sval (Yoo et al., 2004). Zdá se tedy, že biologických hodin má organismus více a tyto hodiny spolu s hodinami v suprachiasmatických jádrech tvoří **jeden celkový časový systém**. Hodiny v suprachiasmatických jádrech jsou zřejmě hodinami centrálními, které koordinují a synchronizují všechny hodiny periferní. Bez přítomnosti centrálních hodin by rytmy v periferních hodinách vykazovaly své vlastní vnitřní periody a celý časový systém by se desynchronizoval. Pouze hodiny v suprachiasmatických jádrech jsou přímo nastavitelné osvětlením a přenášejí pak informaci o světle na hodiny periferní. Centrální hodiny v suprachiasmatických jádrech regulují periferní hodiny také přes autonomní nervový systém i přes systém neuroendokrinní (Hastings et al., 2003). Výzkumy posledních let ukázaly že cirkadiánní hodiny významně ovlivňují i hodiny buněčného dělení (Fu a Lee, 2003; Matuo et al., 2003). **Oslabení časového systému tak může výrazně zvýšit riziko nádorových onemocnění.**

BIOLOGICKÉ HODINY:

- Poruchami cirkadiánního cyklu v oblasti spánku rozumíme patologickou odchylku v načasování a délce spánku – porucha spánkových rytmů vede k narušení společenských i pracovních vztahů

BIOLOGICKÉ HODINY:

Zpožděná fáze spánku – usínání v pozdně nočních hodinách o obtížné ranní probouzení

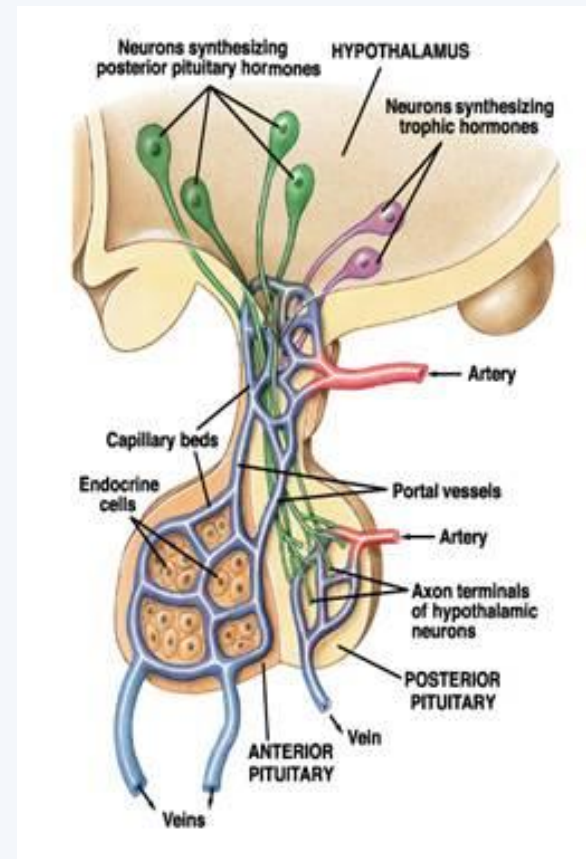
Předsunutá fáze spánku – usínání v časně večerních hodinách a probouzení v pozdně nočních hodinách

- Důsledek přeletu přes více časových pásem bývá jet lag
- Velmi častá je porucha spánkového rytmu navozená směnným provozem

BIOLOGICKÉ HODINY

Biologické hodiny řídící cirkadiánní cykly jsou uloženy v hypotalamu.

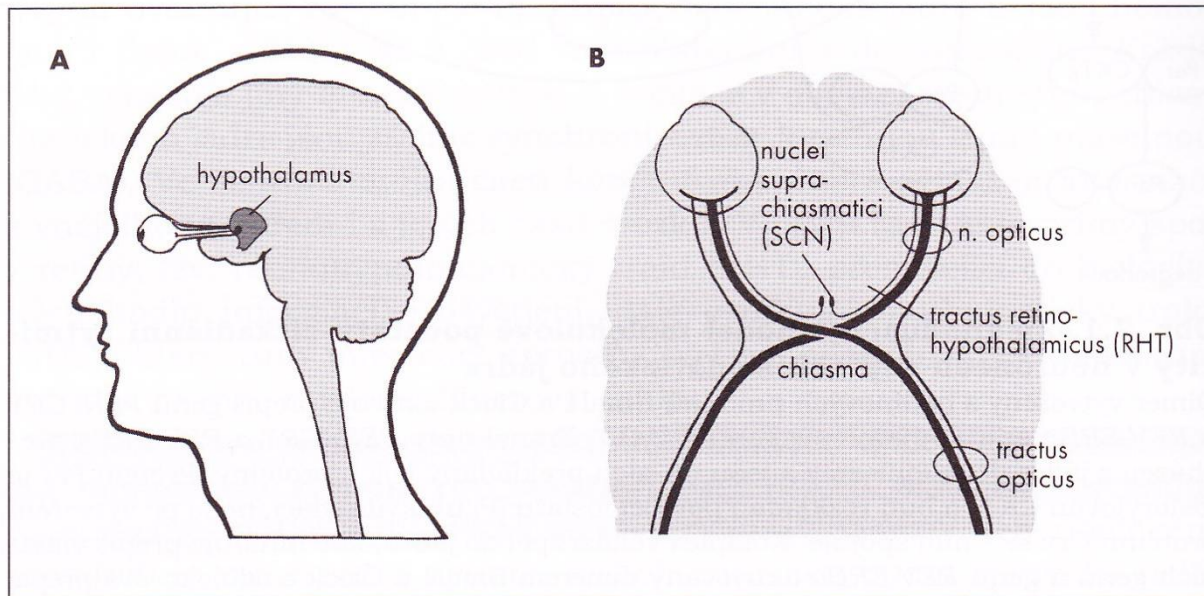
HYPOTHALAMUS

Hypotalamická jádra jsou uloženy ve dvou shlucích nervových buněk, takzvaném SCN jádru (suprachiasmatic nucleus)

Kongresový preparát **SleepDren**

HYPOTHALAMUS

Existuje přímý spoj z retiny, přenášející do biologických hodin informaci o osvětlení.

Obr. 7.2. Schéma přenosu informací o osvětlení zprostředkované reti-hypothalamickým traktem (RHT) k suprachiasmatickým jádrům (SCN), které přenášejí informaci do dalších částí CNS i periferních receptorů

VNÍMÁNÍ SVĚTLA

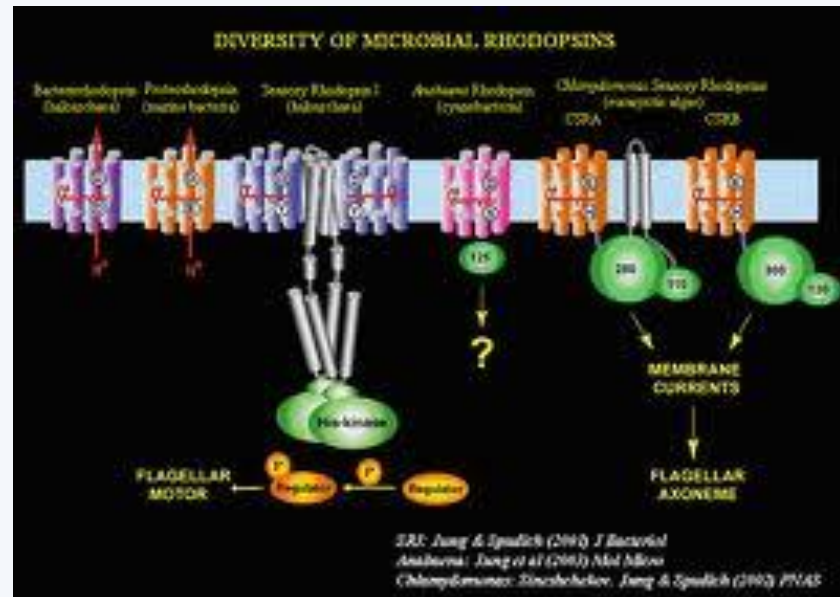
Signalizace o světlé a tmavé části dne, zejména však o světlé periodě, má mimořádný význam pro synchronizaci našich biologických hodin v suprachiasmatických jádrech se zevním prostředím

Modrá barva je barvou probuzení. Je kódována na 7. chromozomu – barvoslepost na modrou barvu je tedy velmi vzácná.

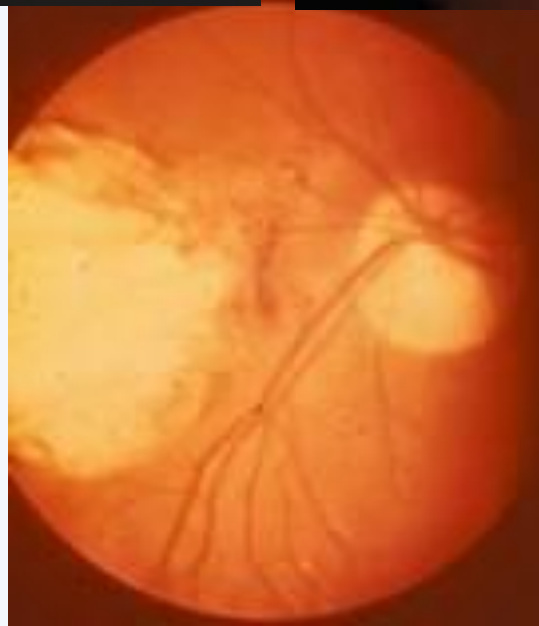
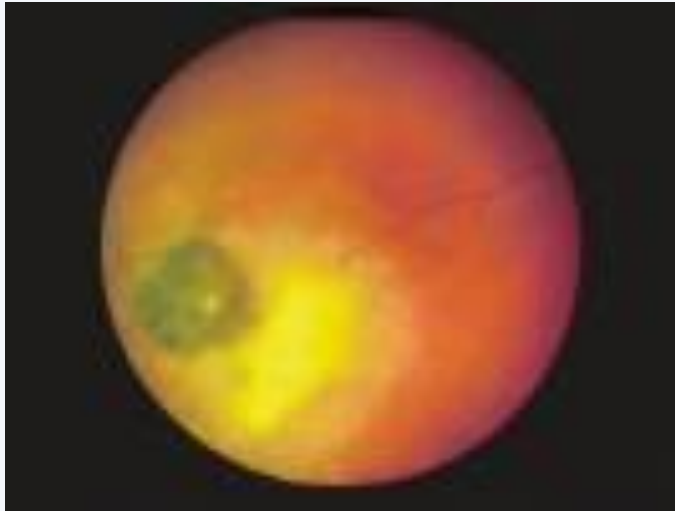

VNÍMÁNÍ SVĚTLA

Výzkum v poslední době ukázal, že kromě tyčinek a čípků existují v retině savců i další fotoreceptory, které pouze synchronizují hodiny v SCN s vnějším dnem. Tyto fotoreceptory tvoří asi 2% gangliových buněk v sítnici a obsahují ftopigment melanopsin.

Toxoplasma a retina

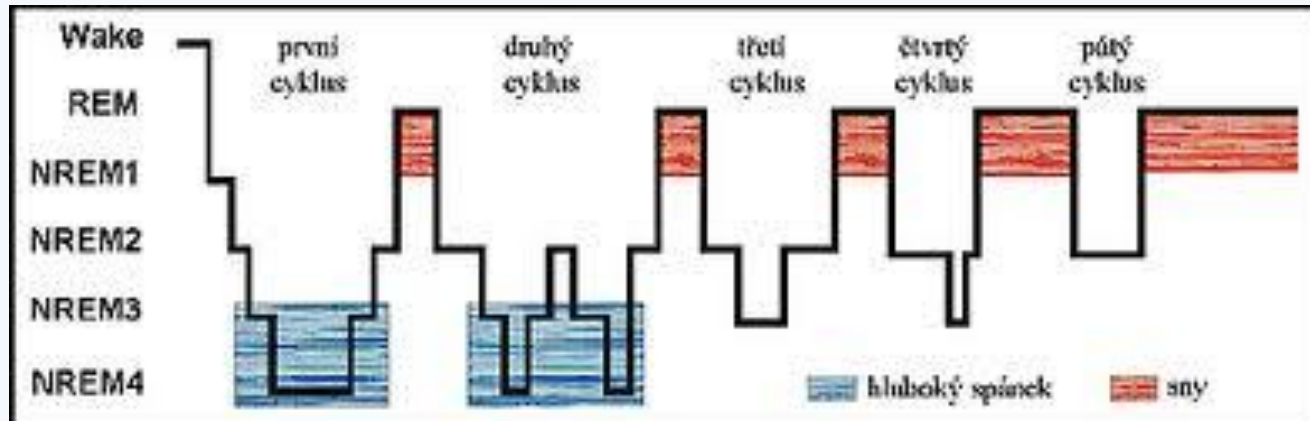
Stavy organismu během dne:

- Bdělost 16-25 Hz
- Stav relaxace nebo hluboké relaxace – někdy též známý jako stav alfa 8-12 Hz
- Stav únavy – příprava na spánek
- NREM spánek – synchronní spánek
- NREM1 - theta vlny 4-7 Hz
- NREM2 – spánková vřeténka – krátké úseky vln 12-16 Hz, tvoří 50% spánku
- NREM3,4 0,5-2 Hz tvoří cca 25% spánku – pomalovaný, hluboký spánek
- REM spánek – paradoxní spánek. Tvoří 20-25% z celkové doby nočního spánku, jeho úseky jsou četnější a delší k ránu

Fáze spánku - REM

Během REM spánku roste aktivita v oblasti Varolova mostu, v limbickém systému (amygdala, septum, hippocampus), v některých talamických jádrech, v bazálních gangliích, zrakové a části spánkové kůry, v NREM spánku aktivita v těchto oblastech klesá.

Fáze spánku - REM

Během REM spánku svalová aktivita klesá na velmi nízkou úroveň – svalová atonie – téměř všechny hlavní volní svalové skupiny jsou paralyzovány prostřednictvím vyřazení motorických neuronů v mozkovém kmeni a míše.

Fáze spánku - REM

Během REM spánku jsou zaznamenány nepravidelné rychlé oční pohyby – to znamená, že se aktivizují myšlenkové procesy – aktivita korových neuronů je obdobná, jako v bdělém stavu – **mozek tedy pracuje podobně jako ve dne s tím rozdílem, že nemá přísun žádných vnějších podnětů a jeho činnost není ovlivňována vůlí a rozhodováním.**

Fáze spánku - REM

- V REM fázi mozek zpracovává denní informace, konsolidují se paměťové stopy a při snění je nám umožněno do těchto procesů nahlédnout.
- **REM je vysoce aktivní stav, při kterém mozková kůra dostává velké množství nespecifických podnětů z retikulární formace**

Fáze spánku - REM

Ptáci mají také REM spánek

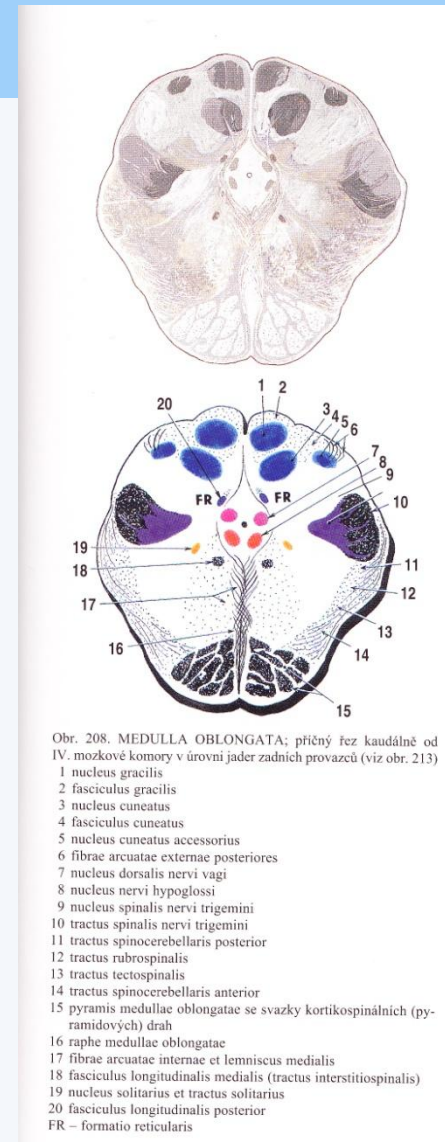
Hadi nemají REM spánek

Na spánku a souvisejících procesech se podílejí hlavně tyto mozkové struktury:

- Limbické struktury
- Difúzní thalamický systém
- Retikulární formace

Obr. 208. MEDULLA OBLONGATA; příčný řez kaudálně od IV. mozkové komory v úrovni jader zadních provazců (viz obr. 213)

- 1 nucleus gracilis
- 2 fasciculus gracilis
- 3 nucleus cuneatus
- 4 fasciculus cuneatus
- 5 nucleus cuneatus accessorius
- 6 fibrae arcuatae externae posteriores
- 7 nucleus dorsalis nervi vagi
- 8 nucleus nervi hypoglossi
- 9 nucleus spinalis nervi trigemini
- 10 tractus spinalis nervi trigemini
- 11 tractus spinocerebellaris posterior
- 12 tractus rubrospinalis
- 13 tractus tectospinalis
- 14 tractus spinocerebellaris anterior
- 15 pyramis medullae oblongatae se svazky kortikospinálních (pyramidových) drah
- 16 raphe medullae oblongatae
- 17 fibrae arcuatae internae et lemniscus medialis
- 18 fasciculus longitudinalis medialis (tractus interstitiospinalis)
- 19 nucleus solitarius et tractus solitarius
- 20 fasciculus longitudinalis posterior

FR – formatio reticularis

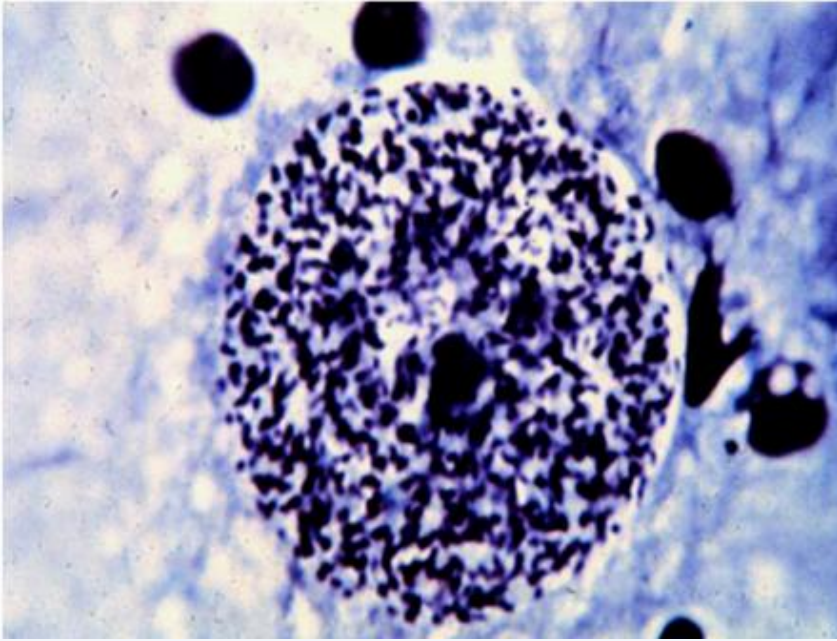
RETIKULÁRNÍ FORMACE:

- Šedá hmota mozková, kterou tvoří více jak 50 mozkových jader
- Jsou umístěny v:
  - Mozkovém kmeni, tj. v prodloužené míše
  - V Pons Varoli – Varolovu mostu
  - Ve středním mozku – metencefalonu
  - V thalamu

RETIKULÁRNÍ FORMACE:

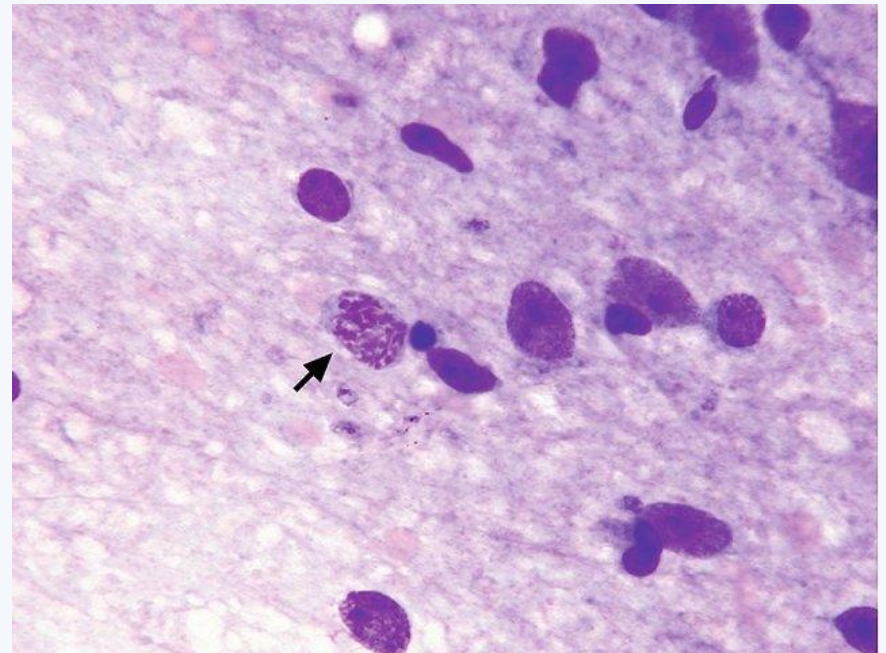
- RF funkčně podléhá vlivům vyšších i nižších pater CNS
- V RF je centrum řízení:
  - Dýchání – obsahuje vdechové a výdechové centrum
  - Regulace krevního tlaku
  - Činnosti srdce
  - Reguluje krevní oběh – roztažení a zúžení cév
  - Podílí se na termoregulaci
  - Ovlivňuje sexuální funkce
  - Další vegetativních funkcí endokrinního a trávicího systému – jako např. regulace příjmu potravy a tekutin
  - **Spánku a bdění**
  - Formování podmíněných reflexů

Infekční ložiska v mozku

Cysta v mozkové tkáni - IL

Tkáňová cysta v mozku myši

Infekční ložiska v mozku

Ložisko se spirochétami

Infekční ložiska v mozku

Ložiska - LiverHelp

Infekční ložiska v mozku

Funkce spánku:

- Konsolidace paměti
- Konsolidace změn v neuronálním systému
- REGENERACE

Základní vegetativní funkce ve spánku:

- **Krevní tlak** – klesá během spánku – v NREM spánku o 5-15%, k dalšímu poklesu dochází v REM spánku. Pokles krevního tlaku ve spánku může při stenotických koronárních cévách vést k ischemii nebo k infarktu myokardu
- **Srdeční frekvence** – klesá, během REM je srdeční frekvence značně variabilní
- **Dýchání** – jedná se o značně složitý proces. V REM spánku je pro svalovou atonii ostatních svalů dýchání uskutečňováno pouze pohyby bránic

Základní vegetativní funkce ve spánku:

- **Tělesná teplota** – má typickou cirkadiánní křivku s nočním minimem a denním maximem. Během NREM spánku je udržování tělesné teploty stabilní. Během REM spánku se termoregulační reaktivita zmenšuje a tělesná teplota je značně ovlivňována teplotou okolí.

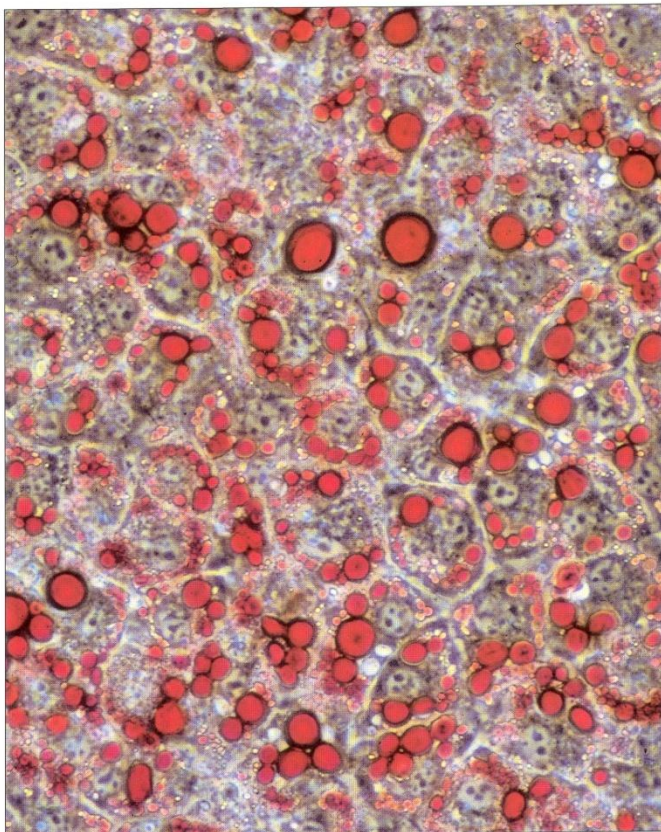

Základní vegetativní funkce ve spánku:

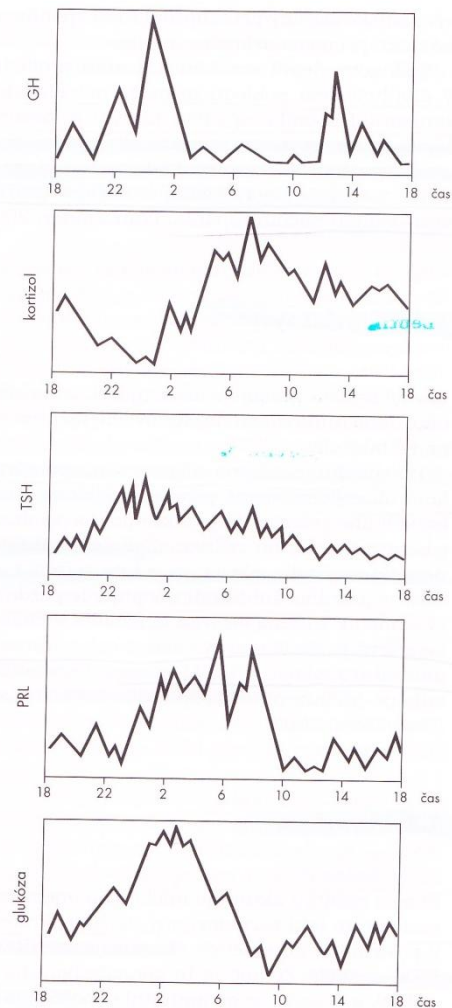
- **Endokrinní řízení**

- Spánek ovlivňuje nejen hormony hypothalamo-hypofyzární osy, ale také hormony řídící metabolismus cukrů, chuť k jídlu a vodní a elektrolytové hospodářství
- **Leptin** – koncentrace leptinu ve spánku stoupá – člověk ve spánku „hubne“
- Tvorba moči a exkrece elektrolytů je větší ve dne než v noci

Sekrece hormonů

Všechny buňky představují malé chemické továrny, které využívají molekuly potravy jako zdroje stavebních bloků a energie. Tuk je důležitou zásobárnou energie pro všechny buňky a v tělech živočichů se ukládá v tukových buňkách. Na obrázku můžeme spatřit tukové kapénky (červeně), které se začínají shromažďovat ve vyvíjejících se tukových buňkách.

Obr. 1.7. Diurnální profil sekrece jednotlivých vybraných hormonů a glukózy za 24 hodin

GH – růstový hormon, TSH – hormon stimující štítnou žlázu, PRL – prolaktin

Základní vegetativní funkce ve spánku:

- **Trávicí systém**

- Při spánku je snížena sekrece slin, spontánní polykání a peristaltické kontrakce jícnu
- Snížení žaludeční aktivity je v noci nejvýznamnější
- Noční zpožděné vyprazdňování žaludku v případě pozdního jídla může mít klinický význam
- Je snížena aktivita tenkého a tlustého střeva
- Peristaltika tlustého střeva se obnovuje až po probuzení

Základní vegetativní funkce ve spánku:

- **Imunita**
  - Během začátku akutního infekčního onemocnění se často objevuje spavost. NREM spánek je četnější, REM spánek ustupuje
  - **Nedostatek spánku narušuje správné funkce imunitního systému**
- **Svalové napětí a spontánní pohyby ve spánku**
  - Během REM spánku je snížen svalový tonus
  - Aktivní jsou pouze svaly bránice, mm. cricoarytenoideales posteriores a okohybné svaly
  - Přiměřené časté změny polohy těla při spánku jsou pro kvalitní spánek důležité

Význam snů pro duševní zdraví:

- Sny patří ke zdravému spánku!
- Schopnost člověka zapamatovat si a vybavit si sen je značně individuální a závislé na různých obdobích života
- Emočně bohaté sny jsou spojeny s REM fází – viz archetypy
- Výklady snů s pomocí volných asociací patří k hlavním metodám psychoanalýzy

Význam snů pro duševní zdraví:

- Carl Gustav Jung definoval tzv. archetypální paměť
- V současné době se má za to, že REM spánek má především význam pro vývoj procedurální paměti, sloužící k vývoji a učení se především motorické koordinace a dovednosti, zatímco NREM spánek má význam pro paměť deklarativní, sloužící k zapamatování informací a dějů
- Emoční náboj snů odpovídá emocím člověka v bdělém stavu

Význam snů pro duševní zdraví

- Zdraví jedinci mohou mít bizarní obsah snů a naopak jedinci s duševní poruchou mohou mít naprosto realistické sny
- Např. sny pacientů se schizofrenií jsou většinou poměrně jednoduché, s větším sexuálním nábojem, úzkostí a agresivitou
- Lidé s depresivní poruchou mívají sny kratší s tendencí k traumatickým, depresivním obsahům, častěji ve snech selhávají, prožívají lítosti... zdají se tyto sny i po odeznění depresivní periody

Význam snů pro duševní zdraví

- Při bipolární poruše, před přesmykem do mánie mají sny často bizarní obsah spojený se smrtí a zraněním
- **Čím jsou sny aktivnější, agresivnější, hostilnější, celkově tedy více nabité emocemi, tím je prognóza nemocného lepší**
- Hypersomnie – nadměrná ospalost přes den

Poruchy spánku:

- Insomnie – nespavost
- Hypersomnie – nadměrná ospalost přes den
- Porucha rytmu spánek-bdění – potřeba spánku v době, která výrazně neodpovídá normální vžitým zvyklostem
- Narkolepsie – spánkové ataky přes den
- Poruchy spojené s dýcháním – spánková apnoe, chrápání

Poruchy spánku:

- **Parasomnie – stavy porušeného vědomí**
  - Náměsíčnost (4. fáze NREM)
  - Noční děsy – zážitky děsu a paniky, křik (4. fáze NREM)
  - Noční můry – probuzení ze snu, člověk si dobře pamatuje jeho obsah, úzkost, ohrožení (REM fáze)

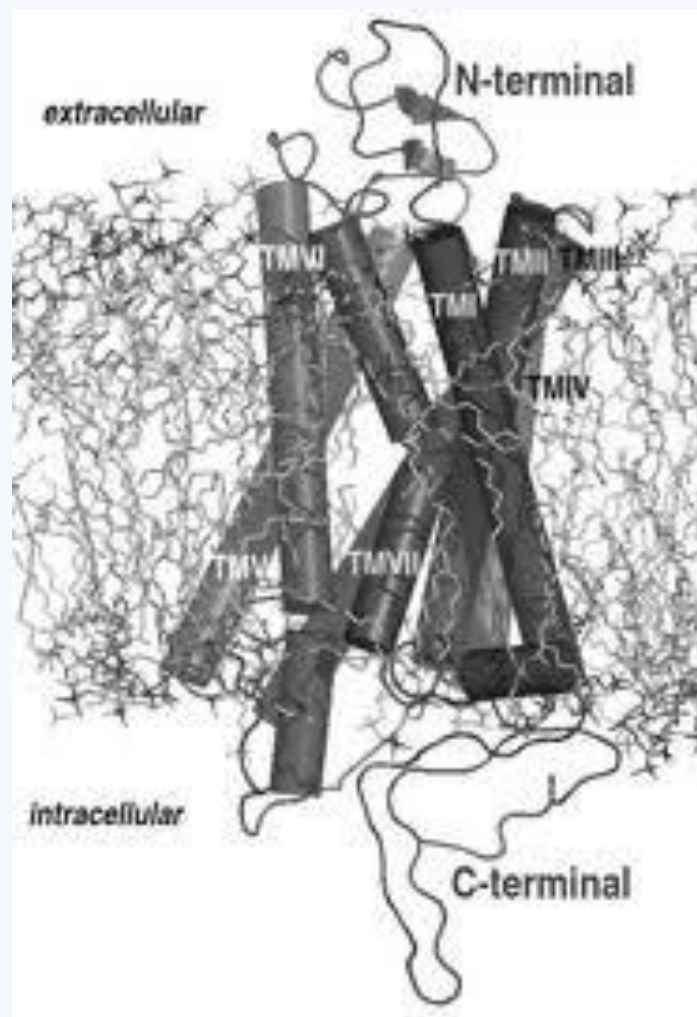

Melatonin – spánkový hormon

Molekula melatoninu

Melatoninový receptor

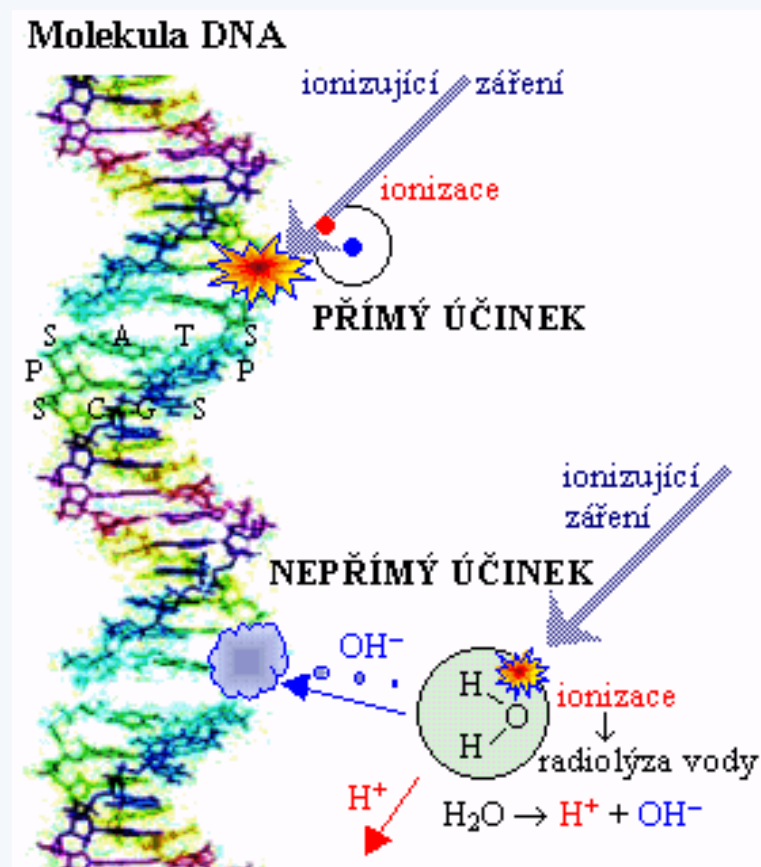

Melatonin – spánkový hormon

- nachází se v celé živočišné i rostlinné říši od řas až po člověka
- hraje důležitou úlohu v řízení cirkadiálních cyklů
- úloha melatoninu pro spánek nastává až po navázání se na melatoninové receptory
- v U.S.A. j melatonin volně v prodeji jako potravinový doplněk

Melatonin – spánkový hormon

- melatonin je extrémně účinný antioxidant, má tedy částečnou roli v ochranně buněčné a mitochondriální DNA

Melatonin – spánkový hormon

- je produkován pinealocyty v epifýze (šišince), dále v sítnici, méně v čočce oka a GI traktu
- jeho produkce v epifýze je řízena z SCN hypotalamu na základě střídání denního světla a tmy
- melatonin syntetizují také mnohé rostliny, jako například rýže nebo řasy. Je prokázáno, že melatonin obsažený v potravě je schopen se navázat na melatoninové receptory

Melatonin – spánkový hormon

- kromě denních cyklů reguluje melatonin též roční cykly
- umělé světlo zastavuje tvorbu melatoninu, pro spánek je to nezdravé
- správný metabolismus melatoninu = zdravý spánek=lepší protinádorová imunita
- melatonin je výborný antioxidant také proto, že lehce prochází buněčnými membránami a překonává také hematoencefalitickou bariéru
- melatonin je hormon dlouhověkosti
- předpokládá se, že melatonin má schopnost stimulovat vznik a růst T-lymfocyty
- **melatonin se značně podílí na regulaci tělesné hmotnosti – redukci hmotnosti**

DĚKUJI ZA POZORNOST

Ing. Vladimír Jelínek